

КОМУНІКАЦІЙНІ КОНТЕКСТИ ЛІТЕРАТУРНИХ ВЗАЄМИН: ГРУЗИНСЬКИЙ ВАРІАНТ

Отар Баканідзе. Нащадок Прометея. –
Тбілісі: Видавництво Тбіліського університету,
2014. – 355 с.

У багатоманітних сферах взаємопізнання етносів, їх культури важливі різні чинники. Вони змінюються в часі та функціях, коригуючи / оновлюючи імагологічні парадигми. Д. Наливайко, наприклад, вважає факти, літературу факту “найактивнішим чинником творення образу-концепту Чужого / Іншого”. Адже, як відомо, інтерес до образу іншого – вираження інтересу до самого себе, бо, за П. Рікером, “Я” не може існувати без “не-Я”, без “ансамблю уявлень та ідей” про іншого.

У цьому ансамблі для Отара Баканідзе особливе місце відведене великим (ідучи за недавнім телепроектом) Українцям – Т. Шевченкові, І. Франкові, Лесі Українці. Серед них є й ті, кого він знав особисто – М. Бажан, А. Малишко, П. Загребельний, О. Гончар – і про яких писав. В особистому архіві О. Баканідзе, відомого грузинського вченого, українця, багато матеріалів, які, на жаль, і досі не введені в науковий

обіг. Особливо листів... Другим дійовим чинником творення образу Іншого, але дуже близького О. Баканідзе – українця, України – є література й театр, вивченню яких дослідник віддав понад півсторіччя. Це чотири наукових праць, безліч підготовлених і виданих наукових збірників, захищених кандидатських і докторських дисертацій, проведених наукових конференцій, навчально-

наукова робота в Інституті україністики Тбіліського державного університету ім. М. Джавахішвілі. Деякі з видань, наприклад, “Грузинсько-українські літературно-мистецькі взаємини”, що побачили світ у Грузії і в Україні, стали книжками раритетними. Це дослідження довело, що фахово осмислені, а не просто нанизані факти, вихоплені з рукописів, архівів, епістолярію тощо, можуть “говорити”, втручатися в дискусії, ламати усталені погляди (наприклад, матеріали про театральні трупи М. Старицького, О. Суходольського, М. Садовського у Грузії чи відгуки грузинської періодики про гастролі трупи М. Кропивницького в Тифлісі). І хто знає, що переважає у цій наполегливості й одержимості автора: прагнення чужими / іншими очима подивитися на своє чи зачарування, любов до України. Найточніші терези не дадуть водночас точної відповіді. Для нього це два крила, які впродовж десятиліть (Отарові Баканідзе щойно виповнилося 85) тримають його в науковому полі. Здається, це найточніше відобразив давній задум автора – видавати двомовні (українською і грузинською) збірки поезій. Очолюваний академіком О. Баканідзе дуже невеликий, навіть на сучасні мірки, за штатом співробітників Інститут україністики підготував понад три десятки таких видань. У грузинських перекладах, виконаних як відомими майстрами, так і молодими, Інститутом підготовленими україністами, зазвучали твори Г. Сковороди, Т. Шевченка, І. Котляревського, І. Франка, Лесі Українки, П. Тичини, М. Рильського, М. Бажана, О. Малишка, твори українських шістдесятників. Невдовзі з’явиться “Мованеба” – збірка поезій випускників і студентів спеціальності літературна творчість Інституту філології Київського університету у грузинських перекладах. Цей проект дуже точно відтворює погляд О. Баканідзе на роль і значення літературних контактів у сучасному комунікативному дискурсі.

Діапазон наукових студій дослідника охоплює різні рівні й типи українсько-грузинських літературних взаємин – від

художніх систем до окремих творів, їх “інгредієнтів” (Д. Наливайко). Це засвідчує й монографія “Нащадок Прометея”, що з’явилася у Тбілісі наприкінці 2014 р. До неї автор ішов упродовж усього періоду життя в україністиці. Її підготовка супроводжувалася окремими публікаціями, організацією двомовних видань творів Лесі Українки (зб. “Світла! Світла!”, Тбілісі, 1971). 2007 р. О. Баканідзе зініціював нове видання – збірку “Надія”, де у прагненні відтворити голос української поетеси “змагалися” різні покоління перекладачів. 2013 р. вчений організував міжнародну наукову конференцію, приурочену до 100-річчя від дня смерті Лесі Українки, в якій взяли участь як грузинські, так і українські дослідники (Н. Гапріндашвілі, Н. Наскідашвілі, С. Чхатарашвілі, С. Кочерга, Н. Колошук, М. Моклиця, Т. Левчук, Р. Тхорук та ін.). На конференції О. Баканідзе виклав своє бачення кутаїського періоду творчості поетеси. Кожна подія була “наближенням” до Лесиноного слова, її особистості – від написаного у тринадцять років і аж до 1913, коли, за словами М. Зерова, “здобула собі славу найвизначнішої – поряд із Ольгою Кобилянською – із українських жінок-письменниць”. Структура книжки, виклад матеріалу зумовлені її місією і її функціями. Тримаючись “академічного берега”, його законів, автор випишує корпус базових принципів і критеріїв, які дають змогу йому менше (за Д. Куллером) залежати від “хронології подій” і більше акцентувати увагу на рецептивних аспектах. Тут виявився той “теоретичний неспокій” автора, який знаходив і розкривав нові можливості прочитання творів Лесі Українки, найчастіше у площині компаративістики, простежуючи різні рівні творення текстів і пам’ятаючи сказане М. Зеровим ще 1919 р. з нагоди видання першого тому творів Лесі Українки: “Для Лесі Українки читач уже народився... Ім’я Лесі Українки... з’являється для нас символом найуспішніших змагань засвоїти українській поезії загальнолюдський... європейський зміст”. О. Баканідзе, як

свого часу український учений, своїм завданням вважає “дати змогу виразніше уявити шлях розвитку, перейдений поеткою”, природу її “непокірних слів”. Так, у перших чотирьох розділах монографії (12-112) автор звертає увагу на середовище, в якому вигранювався талант Лесі Українки. Значну роль приділено Олені Пчілці, “духовному батькові” поетеси М. Драгоманову, журналам “Молода Україна”, “Рідна хата”. У такому контексті розглядаються поезії “Ні волі, ні долі у мене нема”, “Конвалії” та інші твори. Автор поділяє думку лесезнавців про те, що, освоївши досвід своїх попередників і сучасників, зокрема й “зерна драгоманівської науки” (І. Франко), Леся Українка торувала свою стежку в літературі. З таких позицій О. Баканідзе розглядає її першу поетичну збірку “На крилах пісень”. Особливий інтерес для автора становить період, пов’язаний із появою “Мелодій” та “Давньої казки”. Для автора важливо простежити, як знайомство із творами інших літератур позначилося на оригінальній поезії Лесі Українки, манері письма, “голосові” творів. Аналізом творів О. Баканідзе прагне пояснити читачеві Своєму / Іншому, що давало підстави І. Франкові назвати Лесю Українку “трохи чи не самотнім чоловіком на всю новочасну соборну Україну”.

Погляд дослідника на наступний період творчості поетеси дещо відмінний від усталеного в науці (наприклад, М. Зерова, М. Євшана, О. Білецького). І справа не лише у хронології. Автор починає його 1903 р., коли вона вперше завітала до Грузії. Він докладно аналізує численні факти, які “готували” Лесю Українку до сприйняття Кавказу. Чи не вперше в дослідженні “кавказького” періоду її творчості використаний багатий український матеріал, відомий у Грузії ще до появи там поетеси, але який наближав її до казкового Сакартвело. О. Баканідзе добре знає його. На архівних матеріалах підготовлена низка попередніх публікацій. Спираючись на факти (називає їх “фактами-гіпотезами”), які ще не потрапили в лесезнавство, автор

розширює тло, на якому постала перед Лесею Українкою Грузія двох зим на Кавказі, до 1904 р., потому Кахетинська, Імеретинська, Кутаїська. Тбіліський період автор датує вереснем 1903 р. Тобто, за вихідну точку взятий не лише характер творчості (як, наприклад, у М. Зерова чи О. Білецького), а й місця, де ці твори з’являлися (наприклад, після тбіліського – телавський, кутаїський). Наскільки обґрунтований такий крок, відповісти важко, хоча зрозуміти можна. Автор пропонує книжку, розраховану насамперед на свого, грузинського, читача, й акцентована причетність Лесі Українки до Грузії, грузинської дійсності тут важить немало. Згадати хоча б опис помешкання, яке винаймала поетеса, і в якому почувалася “як удома”, або інші факти з її листів до матері. До слова, це той прийом, до якого вдавався при висвітленні творів Лесі Українки цього періоду й О. Бабишкін. Не випадково саме в розділі “Тбіліський період” (131-200) з’являється матеріал про А. Кримського, уже тоді добре знаного у Грузії українського орієнталіста, дослідника давньгрузинських пам’яток, зокрема “Картліє цховреба”, людини, якою дуже дорожив О. Хаханашвілі, автор славнозвісних “Нарисів з історії грузинської словесності”, “Джерел до запровадження християнства у Грузії”. Поряд розмисли про Шіо Чітадзе, Н. Гамбарашвілі, що їх поетеса знала ще із часів їхнього перебування в Києві, і які відкривали їй імена І. Чавчавадзе, А. Церетелі, грузинську культуру. Цей період діяльності Лесі Українки О. Баканідзе висвітлює, спираючись на твори знакові і різні з погляду жанрового, драматичні поеми, етюди, ліричні поезії. Особлива увага, природно, приділена “Осінній казці”, “В катакомбах”, “Касандрі”. Телавський період, який із перервами тривав від 1909 р. до 1910 р., це, по суті, період подальшого входження Лесі Українки у світ грузинської духовності й напруженої роботи над творами, що стали вершинними, порушували “вічні проблеми світового життя” (М. Грушевський). Такою була її “Лісова пісня”. Тут, писала Леся Українка,

“поезію здобувати не треба, сама оточує навколо”. Дослідник аналізує такі драматичні твори, як “Руфін і Прісцілла”, “У пущі”, “На полі крові” та ін. Автор докладно розповідає про особисті контакти Лесі Українки й у час перебування в Кутаїсі, Хоні, зокрема її взаємини з родиною С. Хундадзе. Характеризуючи твори, написані у Грузії, наприклад, “Адвокат Мартіан”, “Камінний господар” та ін., О. Баканідзе намагається простежити моменти типологічно спільні в українській та грузинській літературі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Передусім на рівні жанрових форм, образної системи, тематики. Особливий інтерес викликають спостереження над поетикою традиційних сюжетів та образів у Лесі Українки, особливостями їх переосмислення, соціально-ідеологічними, морально-психологічними домінантами.

Останній розділ монографії (307-354) – це докладно проаналізований матеріал, який можна було б умовно назвати “Леся Українка і Грузія”, і яким доцільно було б розпочати дослідження. Автор назвав його просто “Вшанування поетеси”. За численними, детально зібраними фактами, які охоплюють майже століття, проглядається прагнення простежити еволюцію у сприйнятті особистості, творчості Лесі Українки у Грузії, визначити найголовніші види і форми, якими відбувалася рецепція її творів (це були, безперечно, не лише переклади, яким в історії грузинсько-українських взаємин

приділена належна увага) і, нарешті, намітити шляхи подальшого осмислення слова видатної української поетеси.

Перечитуючи цю монографію, прискіпливий читач, лесезнавець, безумовно, знайде й те, що з погляду сучасного українського літературознавства видається уже перейденим, можливо, і не зовсім актуальним. Але це, як і кожне подібне видання, має свій чітко визначений задум – сприяти тому, аби Лесю Українку не лише знали, а й читали в сучасній Грузії. Реалізація задуму вимагала відповідних абсолютно доцільних підходів (передусім контактено-генетичного, типологічного, герменевтичного, психологічного) і відповідної структури. Книжка ілюстрована багатьма світлинами часів перебування Лесі Українки у Грузії.

Розкриваючи взаємини грузинської та української літератур крізь призму творчості Лесі Українки, монографія О. Баканідзе “Нащадок Прометей” насамперед стимулює грузинську аудиторію до читання творів. Водночас вона провокує нові дискусії щодо особливостей “третьої фази” (Д. Наливайко) компаративістики і місця в ній генетико-контактної сфери. Ця праця – матеріал для роздумів над оновленням моделей комунікативних студій і включення у вивчення комунікативного поля різних типів відношень між комунікантами. Монографія О. Баканідзе активізує вироблення нових методів дослідження міжлітературних взаємин.

Отримано 12 лютого 2015 р.

*Людмила Грицик
м. Київ*

